Soil4U

Projectvoorstel Soil4U fase 2

Inzending prijsvraag Kennis en Innovatieontwikkeling Bodem en Ondergrond 2017

Thema: Bodem en leefbaarheid landelijk gebied en natuur

wing partner in ruimte en ontwikkeling

WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

provincie Overijssel

provincie Gelderland

De indianen zeiden het al en ook de Verenigde Naties luiden de klok: ‘Wij kunnen niet zonder de aarde, de aarde kan wel zonder ons.’

Drie particuliere landgoederen in Nederland pakken de handschoen op en gaan op een innovatieve manier de uitdaging aan samen met boeren, ondernemers en consumenten. Om te laten zien dat een transitie naar natuurinclusieve landbouw mogelijk is, met inbegrip van alle partners. Zodat ook andere landgoederen, gebiedsorganisaties en overheden zich kunnen laten inspireren om hun aandeel in de transitie te leveren.

Na een succesvolle eerste fase is het tijd om de kring betrokkenen uit te breiden, kennis te verdiepen en te delen en dit leerproces gestructureerd te organiseren. Daarvoor doen de betrokken initiatiefnemers, ondernemers, overheden, onderzoekers en adviseurs een beroep op KIBO 2017.

1. Wat is Soil4U?

1.1. Achtergrond

Urgentie en kansen voor alternatieven

Een gezonde bodem is de basis onder ons bestaan, maar wereldwijd staat de bodem onder zware druk. Niet voor niets riepen de Verenigde Naties 2015 uit tot het Jaar van de Bodem, en speelt de bodem een hoofdrol in de wereldwijde Duurzame Ontwikkelingsdoelen die in 2016 werden bekrachtigd.
Soil4U, een samenwerkingsverband van de landgoederen Vilsteren, Bingerden en Grootstal, is ontstaan uit dezelfde bezorgdheid. De constatering dat de fysieke bodem op de landgoederen lijdt onder uitputting, terwijl de sociaaleconomische bodem erodeert door maatschappelijke trends als lage melkprijzen en dito boereninkomens, resulteerde in de behoefte aan alternatieven voor de gangbare landbouwpraktijk. In plaats van de gebruikelijke weg van schaalvergroting, kozen de landgoedeigenaressen voor een transitie waarin natuurinclusieve landbouw, duurzaamheid, kleinschaligheid, gezamenlijkheid en meervoudige waardecreatie centraal staan. Landgoederen, stellen zij, zijn bij uitstek geschikt voor experimenten met een dergelijke veelomvattende transitie: historisch zijn het plaatsen waar economische, culturele, sociale en natuur-waarden bij elkaar komen. Eigenaars denken daarom van oudsher vanuit het grote geheel en multidisciplinair; ze zijn ook feitelijk in de positie om aan vele knoppen tegelijk te draaien. De mensen die op een landgoed wonen en werken zijn bovendien vertrouwd met elkaar. En het beheer op landgoederen is bij uitstek generatie-overstijgend. De drie eigenaressen voelen zich schatplichtig aan het rentmeesterideaal; ze willen het erfgoed niet in slechtere staat doorgeven dan waarin zij het hebben ontvangen.

Provincies ondersteunen

Voortbouwend op de initiatieven Programma Verduurzamen Landgoed Bingerden (2013-2015) en Green Deal Het Landgoedbedrijf (2012-2014) ontstond in mei 2016 Soil4U. De provincies Gelderland en Overijssel herkenden de kansen van dit moedige initiatief. Niet alleen zijn landgoederen een belangrijke steunpilaar voor groene kwaliteiten, ook kan de geïntegreerde Soil4U aanpak, die landbouw weer in balans brengt met de omgeving, breder in het landelijk gebied worden toegepast. Daarom steunen zij Soil4U van harte, financieel, met kennis en netwerken. Niet alleen in de afgeronde fase 1, maar ook in het vervolgtraject.

Unieke samenwerking: meer dan triple helix

Soil4U is een samenwerking tussen de landgoed-stakeholders (eigenaren, pachters, rentmeesters, ondernemers), met ondersteuning vanuit de onderzoek en adviespraktijk (o.a. WUR, Louis Bolk Instituut), met betrokkenheid van relevante overheden (provincies, gemeenten, waterschap) en omgevingspartijen zoals het Kandinsky College Nijmegen.

Doelen Soil4U

1. **Een gezonde bodem**
   Langdurig eenzijdig grondgebruik, gepaard aan toenemend gebruik van kunstmest en pesticiden, heeft op de landgoederen een neerwaartse spiraal op gang gebracht van gronduitputting. Op Bingerden hebben menselijke ingrepen bovendien de waterhuishouding ernstig verstoord, met bodemverdroging als resultaat.
   Bodemherstel is geen eenmalige, geïsoleerde ingreep; het vraagt om een wezenlijk andere omgang met grond, water en lucht. Soil4U wil toewerken naar een gevarieerde, natuurinclusieve landbouw die werkt met zo min mogelijk chemische inputs; een landbouw die niet bijdraagt aan klimaatverandering maar juist zorgt voor ecosysteemdiensten zoals CO_2-binding; een landbouw die rendabel is voor de producent en gezond voedsel produceert voor de consument; een landbouw ten slotte die past in een kleinschalig landschap.

2. **Meervoudige waardecreatie**
   Soil4U beoogt niet louter groei op financieel en economisch terrein maar ook op de gebieden milieu, natuur, landschap, voedsel en samenleving. Niet alleen zijn deze gebieden onlosmakelijk verbonden, men wil ook de ruimte voor het oplossen van problemen vergroten door sectoren te verbinden en in al deze gebieden te investeren.

3. **Gemeenschapsontwikkeling**
   De ontwikkeling van een gemeenschap van betrokkenen, een ‘community of practice’, is voorwaarde voor de door Soil4U beoogde transitie. Uitgangspunten daarbij zijn gezamenlijke doelstellingen, gebiedsidentiteit en de verzamelde capaciteiten van de stakeholders die synergie en versnelling mogelijk maken.

4. **Gezond buitengebied**
   Soil4U wil bijdragen aan een vitaal en leefbaar buitengebied waar men aangenaam kan wonen, werken en recreëren.

5. **Verspreiding gedachtengoed**
   Soil4U wil haar gedachtengoed verspreiden onder andere landgoederen en in de samenleving door een concreet voorbeeld te zijn, door gebruik te maken van bestaande netwerken, kennisuitwisseling, gangbare en sociale media.

6. **Bijdragen aan Duurzame Ontwikkelingsdoelen van de VN**
   Soil4U wil een bijdrage leveren aan de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (Sustainable Development Goals, SDGs) van de Verenigde Naties. Het ‘waarom’ van Soil4U past naadloos in doelen als ‘geen honger’, ‘verantwoorde consumptie’, ‘duurzame steden en gemeenschappen’ en ‘bescherm de planeet’.

Landgoed Vilsteren

Gelegen in de gemeente Ommen, oppervlakte 1051 hectare waarvan 416 hectare weiland en akkerland

Landgoed Bingerden

Gelegen in de gemeente Zevenaar, oppervlakte
300 hectare, waarvan 261 verpacht aan agrariërs, voornamelijk melkveehouderij

Landgoed Grootstal

Gelegen in de gemeente Heumen, tegen de stad Nijmegen aan, groot circa
20 hectare waarvan ongeveer de helft in agrarisch gebruik

De initiatiefgroep fase 1

V.l.n.r. Kees van Veluw (WUR/Louis Bolk Instituut), Liesbeth Cremers (Vilsteren), Kien van Hövell tot Westflier (Grootstal), Constance van Weede (Bingerden), Idco Duijnhouwer (expert landgebruik management en zakelijke ontwikkeling) en René Hoogendoorn (financiële administratie).

1.2. Aanpak en resultaten fase 1

Fase 1 is uitgebreid gedocumenteerd in een inspiratiedocument dat in het najaar van 2017 is aangeboden aan beide provincies. Daarnaast is een toegankelijke samenvattende brochure gemaakt (bijlage bij deze aanvraag). We vermelden hieronder enkele hoofdpunten.

Aanpak fase 1

1. Stand van Zaken

Ter voorbereiding op concrete actieplannen is van ieder landgoed een 'Stand van Zaken' opgemaakt. Die beschrijft het ecologisch kapitaal (grootte van het landgoed, bodem, waterhuishouding, landgebruik en natuurwaarden) en het menselijk kapitaal (alle stakeholders inclusief eigenaressen, hun waarden en motivatie). Het staat als het ware voor de 'activa' van de landgoederen.

2. SWOT-analyses

De eigenaressen hebben voor hun landgoed een SWOT-analyse gemaakt: een analyse van sterke en zwakke punten, gecombineerd met kansen en bedreigingen vanuit de buitenwereld. Uit die combinatie kunnen actiestrategieën gedestilleerd worden.

Overeenkomstige tendensen in de SWOT-analyses van de landgoederen zijn:

- de gedrevenheid van de eigenaressen om geconstateerde problemen aan te pakken omwille van de toekomstbestendigheid van het landgoed;
- de kracht van de cultuurhistorische context;
- de positieve rol van de tijdgeest;
- de noodzaak de pachters/ondernemers mee te nemen in de ontwikkeling;
- de noodzaak van verbinding en uitwisseling met de omgeving.

3. Bottom-up: plenaire bijeenkomsten, excursies, keukentafelgesprekken, actieplannen

Soil4U heeft gezocht naar draagvlak bij en samenwerking met de stakeholders, in casu de pachtboeren en ondernemers op de landgoederen. Dit kreeg vorm in plenaire bijeenkomsten, in gezamenlijke excursies naar bedrijven die wat betreft natuurinclusieve landbouw iets te bieden hebben, in keukentafelgesprekken van Soil4U teamleden met stakeholders en een diner pensant met omgevingspartijen.

De interactie tussen de aanwezige stakeholders was levendig en heeft geleid tot onderling vertrouwen en concrete actieplannen. De pachtboeren die deze bijeenkomsten en activiteiten niet hebben bijgewoond betoonden zich wel nieuwsgierig, en volgden de ontwikkelingen op afstand. Hen wordt in fase 2 van Soil4U de gelegenheid geboden alsnog aan te haken.

Belangrijke inzichten Fase 1

Bodemverbetering

Bij stakeholders groeit het besef dat de gangbare landbouw een doodlopende weg is. Men heeft kennis gemaakt met alternatieven als permacultuur, voedselbos, bokashi, en een landbouw zonder kunstmest en pesticiden.

Bedrijfsvoering

Er is bereidheid over andere bedrijfssystemen na te denken, bijvoorbeeld over meer beweiden (waarvoor herverkaveling voorwaarde is), diversificatie en meervoudige waardecreatie. ‘Opschalen naar kleinschaligheid’ is een toekomstperspectief dat vraagt om experimenteerruimte. Flexibilisering of geliberaliseerde pacht kan worden ingezet om te sturen op bodemverbetering.

Samenleving

De boerengemeenschap is veelal conservatief, maar we zien ook vergroening en verduurzaming, zowel bij bedrijven als bij consumenten en politiek. Alle experimenteerruimte moet worden benut om aanpassing van wet- en regelgeving te bewerkstelligen.
Landgoederen kunnen de afstand tussen boer en consument enerzijds, tussen boer en overheid anderzijds verkleinen.
Tot slot omvat de transitie naar een duurzame landbouw de hele keten van grond tot mond, waarbij ook het voedselbewustzijn van de consument belangrijk is.

Proces

Het proces moet open en flexibel zijn, bottom-up, uitgaan van het geheel en alzijdige communicatie mogelijk maken. Iedereen is belangrijk, en specifieke competenties kunnen een grote rol spelen; denk aan kennis van landgoedgeschiedenis en –beheer, aan ervaring met transitieprocessen of met innovatieve landbouwmethoden. Soil4U is geen project maar een transitieproces, waaraan fundamentele gedragsverandering ten grondslag ligt. Men staat open voor ombuigingen, omwegen en compromissen, men heeft oog voor kracht en zwakten, er is ruimte voor voor- en achterlopers. Dat alles zonder de punten op de horizon uit het oog te verliezen.

Actieplannen

In bijgaande tabel geven we de belangrijkste acties weer waarvoor draagvlak is ontwikkeld in fase 1.

	Bodem/landbouw/natuur	Landgoed als (maatschappelijke) onderneming in en met omgeving
Vilsteren	• Landgoed ontwikkelen in de richting van gemengd bedrijf: akkerbouw en melkveehouderij samen vruchtwisselingschema voor percelen opstellen • Herverkaveling percelen voor grotere huiskavels en meer beweiding • Bovengronds mest uitrijden; • Landschap Ecologische Systeem Analyse, met het oog op ontwikkeling van natuurinclusieve landbouw op bedrijfs- en landgoedniveau; een vorm van landbouw die goed past in het kleinschalige landschap, daar voordeel uithaalt en het in stand houdt • Ontwikkeling voedselbos • De inzet van reststromen uit bos en natuur voor het verhogen van het organische-stofgehalte van de landbouwgronden	• Gezamenlijk voedsel vermarkten via het landgoedmerk • Een pachter wil stoppen als melkveehouder en door ruil een monumentale boerderij ombouwen tot bezoekboerderij met winkel, met producten van landgoedboeren, eenvoudige horeca, groente-, noten- en klein-fruitteelt in een voedseltuin grenzend aan de boerderij, vleesvee op percelen iets verder weg, en zorgtaken. Andere pachters profiteren door het vrijkomen van grond voor verduurzaming en beweiding, en door lokale verkoop van hun producten • Community Supported Agriculture
Bingerden	• Bodemverbetering en verbetering van de waterhuishouding • Meidoornhagen vervangen door fruit- en notenbomen en voederhagen voor het vee • Bestaande hoogstamboomgaarden rehabiliteren • Opschaling: omdat pachters van Bingerden ook grond buiten het landgoed bebouwen (ongeveer 1000 ha), worden veranderingen meteen opgeschaald	• Nieuwe streekproducten • Community Supported Agriculture • Op de Internationale Kwekerijdagen oude en nieuwe landgoedproducten vermarkten • Educatie en toerisme bevorderen op basis van geschiedenis van het landgoed en diversificatie van de Internationale Kwekerijdagen
Grootstal	• Uitbreiden landbouw op basis van permacultuur, voedselhagen/ voedselbos en/of stadslandbouw • Inzichtelijk maken en monitoren van verschillende soorten bodembeheer • Bloemvegetatie completeren volgens een drachtkalender voor bijen	• Vergroten synergie tussen ondernemers, (o.a. gezamenlijk internetportaal, samen composteren, andere samenwerkingsverbanden) • Landgoedlab als leslocatie met uitbreiding van workshops, cursussen en vernieuwing van het onderwijs voor middelbare scholieren (i.s.m. het Kandinsky College) • Verduurzaming Zuidflank Nijmegen als voorbeeld van gebiedsontwikkeling in samenwerking met Staatsbosbeheer en de stad Nijmegen (European Green Capital 2018). O.a. ontwikkeling ‘ecologische corridor’ in de vorm van een innovatief voedsellandschap

Gezamenlijke acties voortkomend uit fase 1

- De drie landgoederen blijken een broedplaats voor innovatie, waarbij nieuwe kennis en kunde met betrekking tot natuurlijke systemen wordt ingezet, en waar verbindingen groeien tussen consument en producent, tussen boer en burger. Deze transitie in gang zetten verder brengen op het eigen landgoed en gezamenlijk op SOIL4U-niveau. Vervolgens anderen laten zien dat het werkt;
- Koplopers ondersteunen, initiatieven opschalen naar alle stakeholders, andere landgoederen en de omgeving daarvan, en beleidsmakers en financiers interesseren. Verkennen mogelijkheden Maatschappelijke Kosten en Baten Analyse (MKBA);
- Jonge mensen en relevante opleidingen betrekken bij de transitie;
- Onderling systematisch ervaringen uitwisselen, bijvoorbeeld op het gebied van een landgoedmerk, het planten van een voedselbos, de interactie met de bestuurlijke omgeving van het landgoed;
- Communicatie met de samenleving via websites, artikelen, workshops, lobby en netwerken
- Aandacht voor wet- en regelgeving;
- Beleidsaanbevelingen opstellen.

Voorbeeldwerking

Soil4U heeft een aantal opmerkelijke doorbraken bereikt. Individuele boeren hebben hun nek durven uitsteken. Op Vilsteren en Bingerden heeft concrete gezamenlijke planontwikkeling plaatsgevonden op landgoedniveau. Grootstal heeft zich gepresenteerd als nucleus voor grootschalige, natuurinclusieve gebiedsontwikkeling aan de Zuidflank van Nijmegen. Het is als ‘living lab’ een voorbeeld voor wat betreft de communicatie met de (stedelijke) omgeving, waar de consument een belangrijke rol heeft in de verduurzaming van de landbouw.
Soil4U is ervan overtuigd dat het een goed voorbeeld kan zijn voor derden die ook de beweging willen maken naar een toekomstbestendig systeem op basis van integratie van ecosysteemdiensten in de bedrijfsvoering met de bodem als basis, innovatie en een bottom-up benadering. De bestaande en voorgenomen experimenten op de landgoederen met voedselbossen, agroforestry, natuurinclusieve landbouw en de aandacht voor de hele voedselketen bieden hoogwaardige informatie voor iedereen die maatschappelijk verantwoord ondernemen in de landbouw serieus neemt.
De betrokken Soil4U landgoedeigenaren en hun pachters laten graag in de praktijk zien hoe hun ontdekkingsreis is gestart en verlopen: van een gezonde bodem, via schoon water en voedsel tot gezonde mensen. Opschaling van de geschetste ontwikkelingen naar gebiedsniveau staat hoog op de agenda, ook met het oog op de maatschappelijke opgaven van deze tijd zoals verwoord in de Duurzame Ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties.

2. Fase 2 Soil4U

2.1 Fase 2: uitvoeren, omgevingspartijen betrekken, opschalen en verbinden

De tijd is rijp voor nieuwe natuurinclusieve praktijken

De ervaring met SOil4U leert dat veel partijen met grote interesse het transitieproces op de landgoederen volgen en daarbij willen aanhaken. Zowel omgevingspartijen rond de landgoederen, nieuwe landgoederen, andere provincies (Noord-Brabant), als nationale netwerken (o.a. Wij Maken Nederland). Gezien de thematiek betrekken we daar ook graag het netwerk van KIBO bij.
Voor fase 2 willen we ongeveer drie jaar uittrekken, tot en met 2020.

Gelaagde opbouw, implementeren, leren, inspireren

Soil4U gaat in fase 2 werken vanuit een gelaagde opbouw.

- **Bedrijfsniveau (pachters/ ondernemers):** geplande acties uitvoeren, nieuwe pachters/ ondernemers aanhaken, dataverzameling en monitoring opzetten.
- **Landgoedniveau**: onderlinge synergie tussen pachters/ ondernemers versterken, ontwikkelen 'gemengd bedrijf op landgoedniveau'.
- **Gebiedsniveau**: samenwerking met omgevingspartijen van het landgoed verkennen/ versterken; uitwisseling met overheden (omgevingsvisies, afstemmen ruimtelijke ontwikkelingen).
- **Innovatienetwerk Soil4U: op (inter)provinciaal/nationaal niveau** kennis delen, beleidsbeïnvloeding, inspiratie door innovatieve praktijken podium te geven, opschalen praktijken ondersteunen.

De provincies Overijssel en Gelderland hebben de intentie uitgesproken om de activiteiten op bedrijfs-, landgoed-, en (deels) gebiedsniveau te financieren. Met enkele gemeenten zijn contacten gelegd voor bijdragen op gebiedsniveau, een waterschap heeft eveneens een bijdrage toegezegd. **Voor financiering van de activiteiten op het niveau van het Soil4U innovatienetwerk, dat een nationaal bereik beoogt, lijken de Soil4U doelen uitstekend te matchen met die van het KIBO.**

Focus innovatienetwerk Soil4U

Het netwerk Soil4U wil de kennis die wordt opgedaan bij duurzame initiatieven van landgoedeigenaren breder verspreiden en verbinden met andere kennis- en innovatie netwerken. De praktijk innovaties richten zich op gestage kwaliteitsverbetering van de bodem waarbij de kracht van het natuurlijk systeem wordt benut en versterkt in plaats van afgebroken.
We dragen bij aan kennis van duurzaam bodembeheer en hoe dat integraal onderdeel van omgevingsbeleid kan worden. We voeden de dialoog tussen bodemprofessionals, landgoedeigenaren, boeren, ondernemers en omgevingsplanners door in de praktijk met elkaar aan concrete projecten te werken en de inzichten uit die geïntegreerde praktijken te delen. Daarbij maken we gebruik van, en ontwikkelen ook zelf innovatieve instrumenten voor bijvoorbeeld pacht, meervoudige waardecreatie, of IT toepassingen.
Naast de praktijk- en onderzoeksnetwerken, willen we nadrukkelijk werken aan de betrokkenheid van jongeren en lagere overheden.

In de volgende paragrafen gaan we in op de kennisvragen die binnen Soil4U spelen en met welke activiteiten we daar inzicht in willen verwerven.

2.2 Kennisvragen

Overkoepelende systeemvraag

De Kennisagenda Bodem en Ondergrond 2016 biedt een overzichtelijke en herkenbare structuur om de relevante kennisvragen binnen Soil4U toe te lichten.
De overkoepelende vraag van Soil4U is in de kern een **systeemvraag** die het natuurlijk, maatschappelijk, economisch en ruimtelijk systeem met elkaar verbindt:

"Hoe kunnen we de transitie organiseren, vormgeven, versnellen …

…. naar een gevarieerde, natuurinclusieve landbouw,

…. een landbouw die rendabel is voor de producent en gezond voedsel produceert voor de consument,

…. een landbouw die ecosysteemdiensten levert zoals CO_2-binding, schoon water, biodiversiteit,

…. een landbouw die past bij de (cultuurhistorische) kwaliteiten van het landschap,

…. de leefkwaliteit in het landelijk gebied en aanliggende stedelijke gebieden verrijkt".

Fase 1

In fase 1 hebben we op het niveau van de drie landgoederen vanuit deze systeemvraag, onder andere de volgende vragen gesteld (zie ook paragraaf 1.2):

- Bewustwording: welke kantelpunten hebben het denken van de landgoedeigenaren onomkeerbaar beïnvloed om te verduurzamen?
- Informatie: Wat is de stand van zaken op onze landgoederen, wat zijn kansen en bedreigingen? (SWOT)
- Systeem: aan welke knoppen kunnen we draaien om de transitie in gang te zetten?
- Afwegingen: waar leggen we op landgoed niveau prioriteiten en welke kansen zien de stakeholders?
- Implementatie: welke acties hebben voldoende draagvlak om ter hand te nemen?
- Evaluatie: wat hebben we bereikt en wat vraagt dit van fase 2?

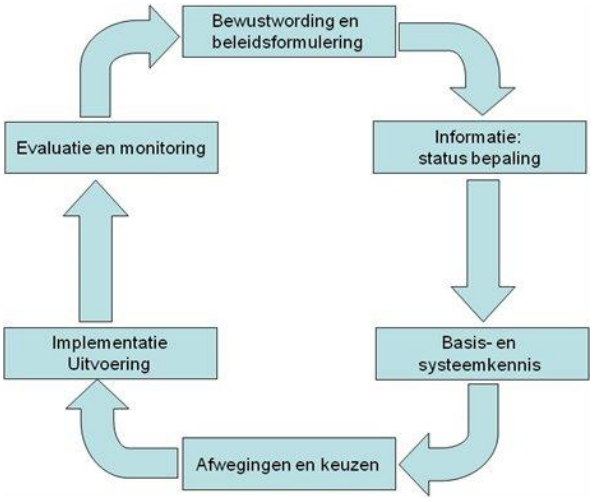

Fase 2

De volgende fase doorloopt weer een nieuwe cirkel. Het accent zal liggen op de volgende vragen.

- Bewustwording:
  - Hoe kunnen we bewerkstelligen dat (meer) pachters, ondernemers en organisaties op en in de omgeving van de landgoederen zich bewust zijn van hun mogelijkheden en aandeel in de transitie van het landelijk gebied?

- Hoe kunnen we de overheden meenemen in een geïntegreerde (in plaats van sectorale) beleidsaanpak om de transitie te ondersteunen?

- Informatie:
  - Welke mogelijkheden bestaan er voor een laagdrempelig data informatie model om de bodemconditie en andere relevante gegevens per bedrijf in kaart te brengen? (bijvoorbeeld bodempaspoort of vergelijkbaar)
  - Welke inzichten biedt het werken met het Business Canvas Model om nieuwe businesskansen op en tussen bedrijven te formuleren?
  - Hoe zien de landgoederen hun huidige maatschappelijke bijdrage zoals geformuleerd met het Landgoedvenster[1]? En waar zijn kansen voor verbetering?
- Systeemkennis:
  - Welke inzichten brengt een landschaps-ecologische systeem analyse (LESA)?
  - Hoe ziet het 'gemengd bedrijf op landgoed niveau' er uit? (ontwerpvraag)
  - Hoe is het Landgoed te zien als de interface tussen pachters op het landgoed en maatschappelijke vragen/ consumenten? (ontwerpvraag)
  - Hoe kunnen de brede, toekomstgerichte, maatschappelijke kosten en baten op landgoedniveau in beeld worden gebracht?
  - Wat is de betekenis van IT voor de transitie naar korte ketens of het duurzame beheer van gronden (robots, drones)?
- Afwegingen:
  - Wat zijn belangrijke argumenten op bedrijfs-, landgoed- en gebiedsniveau om keuzes ten gunste van lange termijn volhoudbaarheid van het systeem te maken?
  - Welke incentives helpen om dergelijke keuzen te maken (voorbeeld Vilsteren: vrijkomende pachtgronden onder duurzaamheidsvoorwaarden toewijzen): in beleid (lokaal, provinciaal, nationaal, GLB), pachtrelatie, consument-producentrelatie? Welke afwegingen maken overheden om met hun grondposities al dan niet bij te dragen aan verduurzaming van de bodem?
- Implementatie/ uitvoering:
  - welke succesvolle praktijkvoorbeelden op de landgoederen halen andere ondernemers over de streep en vice versa?
  - Wat zijn terugkerende barrières die succesvolle uitvoering van nieuwe praktijken hinderen? Hoe zijn deze te slechten?
- Evaluatie, monitoring:
  - Wat is op bedrijfs-, landgoed- en gebiedsniveau bereikt in fase 2? (Hoe) is dit te beschrijven aan de hand van het Landgoedvenster?
  - Welke lessen kunnen we trekken uit fase 2 Soil4U en wat betekent dit voor een volgende fase van opschalen of verankeren in staand beleid en organisaties? Aan wie zijn de lessen te adresseren?

[1] Dit instrument is ontwikkeld tijdens de Green Deal Landgoedbedrijf, zie http://www.hetlandgoedbedrijf.nl/het_landgoedvenster

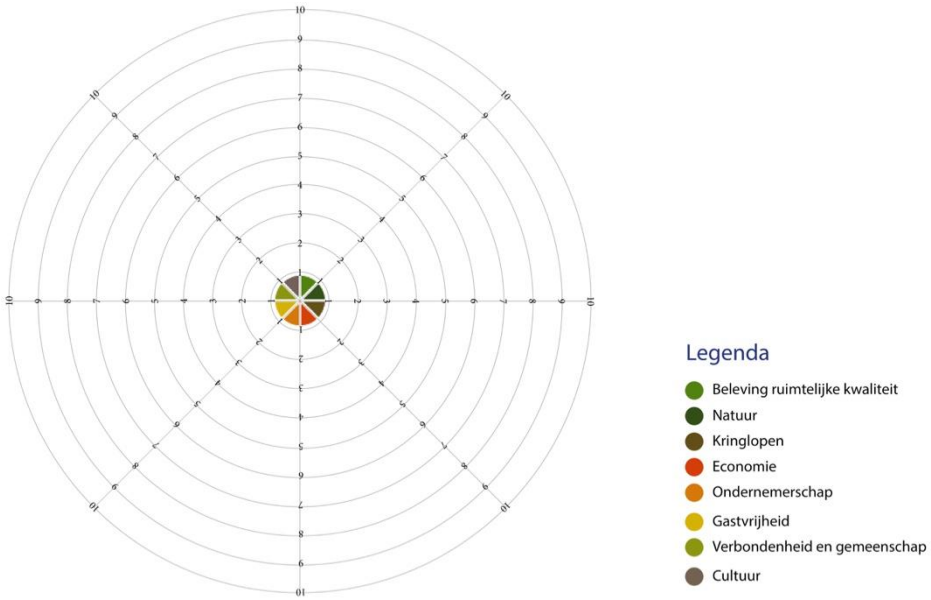

Landgoedvenster

2.3 Plan van aanpak, activiteiten

Voor de periode maart 2018-maart 2019 ligt het accent op de volgende activiteiten:

Bedrijfsniveau

- Start uitvoering acties voortkomend uit fase 1, zie paragraaf 1.2., onder andere
  - Diverse maatregelen verbeteren bodem en waterhuishouding
  - Ontwerp en uitvoeringsplannen voedselbos / voedselhagen
  - Vergroten synergie tussen pachters/ ondernemers, werken aan ‘gemengd bedrijf op landgoed niveau’
- Keukentafelgesprekken met pachters voor advisering verduurzaming op bedrijfsniveau
- Dataverzameling en opzet monitoringsysteem
- Strategie ontwikkeling voor marketing en ontwikkeling business modellen

Landgoedniveau

- Landgoed Ecologische Systeem Analyse Vilsteren
- Ontwerpen aan ‘landgoedsysteem gemengd bedrijf’ (o.a. ontwerpsessie met pachters en experts, betrekken van studenten hierbij; begeleiding van de studenten)
- Ontwerpen aan maatschappelijke interface (o.a. ontwerpsessie met betrokkenen bij business modellen korte ketens, groen / blauwe diensten etc)
- Jaarbijeenkomst met pachters/ ondernemers op het landgoed: terugkoppeling en vooruitblik stakeholders; inventarisatie leerbehoeften
- Bijeenkomst met omgevingspartijen: met gemeente, waterschap, beheerders, provincie, buren/ zakelijk betrokkenen uit de omgeving om synergie Soil4u te vergroten, waarbij aan de orde:
  - Het concept ‘gemengd bedrijf op landgoedniveau’, hoe ontwikkelt zich dat inhoudelijk op dit landgoed?
  - Wat is de potentie van dit concept voor de maatschappelijke behoeften in het gebied? Waar zijn win-win situaties, hoe kunnen partijen elkaar helpen? Hoe kan omgevingswet/-visie hierin helpen?
  - Welke vervolgafspraken?

Opschalen en verbinden

- Vergroten olievlek: per landgoed nieuwe grondgebruikers laten aanhaken door persoonlijke benadering. Via provincies, regionale organisaties en FPG nieuwe landgoederen interesseren voor deelname aan het innovatie netwerk. NB: provincie Brabant heeft serieuze interesse getoond, in Gelderland zijn contacten met andere landgoederen.
- Verbinden van S4U met bestaande netwerken die ook werken aan bodem, natuurinclusieve landbouw, voedselbossen etc (onder andere Duurzaam Door tafels RVO, Wij Maken Nederland (innovatieve praktijken podium bieden), Groene Kwin (netwerk Natuurboeren), van Akker naar Bos, Green Deal voedselbossen etc). Soil4U kan ervaringen hier inbrengen en vice versa. Dit voorkomt dat het wiel op verschillende plekken wordt uitgevonden.

Leer/innovatienetwerk Soil4u

Doel hiervan is het leren ‘over de landgoederen heen’ , met nieuwe aanhakers en beleid, kennispartijen en maatschappelijke organisaties. Concreet gaat het om

- Eén keer per jaar een Soil4U studiedag/ manifestatie, richten op ca 80-100 personen. Op één van de deelnemende landgoederen. Daarbij aansluiten op actualiteit in de omgeving van het landgoed.
  - 2018: Grootstal/ Zuidflank Nijmegen (Nijmegen European Green Capital 2018)
  - 2019: Vilsteren (relatie toekomstvisie Vechtdal: ‘Ruimte voor de Vecht’)
  - 2020: Bingerden (25e Internationale Kwekerijdagen, profilering op regionaal voedsel)

Voor 2018 zijn al contacten gelegd met gemeente Nijmegen, Heumen, Staatsbosbeheer en Kandinsky College (excellente school die lessen verzorgt vanuit het Landgoedlab op Grootstal). Idee is om educatie rond duurzaam voedsel en hoe dit verband houdt met het landschap en de leefomgeving een belangrijke plek te geven, bijvoorbeeld door organisatie van een ‘Foodtour’. De Soil4U netwerkdag kan hierop aansluiten met:

  - Veldbezoek, excursie op het landgoed.
  - Workshops op thema’s zoals streekproducten, burgerparticipatie, omgevingsplanning, community supported agriculture.
  - Op zoek naar gedeelde inzichten over het pad op weg naar ‘gemengd bedrijf op landgoedniveau’.
- Soil4U netwerkbrief: twee keer per jaar vatten we actuele zaken, nieuwe inzichten, leeragenda en voornemens samen in een netwerkbrief. Bereik: te groeien naar ca 300 - 500 personen.

Kennis delen, kennisdoorwerking, communicatie

- De Soil4u website ‘staat in de grondverf’ en ontwikkelt zich door tot het medium waarin bereikte resultaten, lessen en actuele activiteiten openbaar inzichtelijk zijn. Dit vraagt in 2018 extra inspanning qua contentbeheer, social media.
- Soil4u werkt met laagdrempelige content zoals filmpjes en thematische brochures. Per jaar ca 7 filmpjes over bedrijven, landgoederen, nieuwe initiatieven en thema’s. Professionele inzet op fotografie en journalistieke uitingen.

Overig

Onder de algemene, doorlopende programma ondersteunende activiteiten hoort tot slot:

- Bijeenkomsten van de Regiegroep (1 keer per kwartaal).
- Programmamanagement en coördinatie van de leerprocessen.
- Jaarlijkse tussenrapportages.
- Eindrapportage KIBO, met aandacht voor de kennisvragen en procesresultaten.

3. Planning, organisatie, kennisdoorwerking

3.1 Planning en organisatie

We verwachten in maart 2018 met voldoende financiële zekerheid aan fase 2 te kunnen beginnen. We willen in deze fase drie volledige jaarcycli doen (afsluiting begin 2021).
KIBO willen we graag inzetten om in het eerste jaar (1 maart 2018, tot ca mei 2019) het lerend netwerk van SOil4U stevig neer te zetten, op te schalen en te verbinden met andere relevante netwerken. We benutten deze periode ook om te verkennen hoe het lerend netwerk gecontinueerd kan worden.
Zoals bij het plan van aanpak aangegeven, werken we met een voortrollende planning. Een aantal events en activiteiten staan vast (zie schema). Het eerste jaar is al verder uitgewerkt.

De globale planning ziet er als volgt uit.

	2018 Q2	2018 Q3	2018 Q4	2019 Q1	2019 Q2	2019 Q3	2019 Q4	2020 Q1	2020 Q2	2020 Q3	2020 Q4
1. BEDRIJFSNIVEAU											
Keukentafelgesprekken, dataverzameling, monitoring, expert consults, excursies, ontwikkeling businessmodellen (doorlopend)	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
2. LANDGOED NIVEAU											
• LESA (alleen Vilsteren)	x	x	x	x							
• Optie: MKBA					x	x	x	x			
• Ontwerp(sessie) landgoedsysteem gemengd bedrijf		x				x					
• Ontwerp(sessie) maatschappelijke interface			x				x				x
• Bijeenkomst / diner pensant met omgevingspartijen			x				x				x
• Jaarbijeenkomst: terugkoppeling en				x				x			x

vooruitblik stakeholders; inventarisatie leerbehoeften											
3. OPSCHALEN en VERBINDEN											
• Aanhaken nieuwe landgoederen en grondgebruikers (doorlopend)	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
• Verbinden met bestaande netwerken (RVO, WMNL, Groene Kwin, van Akker naar Bos, Green Deal voedselbossen etc)	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
4. LEER / INNOVATIE NETWERK Soil4U (landgoederen, overheden, kennisinstellingen, overig)											
Jaarlijkse Soil4U netwerkdag (excursies, workshops, reflectie) 2018: Grootstal/ Zuidflank Nijmegen (Nijmegen Green Capital) 2019: Vilsteren (relatie toekomstvisie Vechtdal: 'Ruimte voor de Vecht') 2020: Bingerden (25e Internationale Kwekerijdagen, profilering op regionaal voedsel)		x				x			x		
Soil4U netwerkbrief (2x/jaar)	x		x		x		x		x		x
5. KENNIS DELEN, COMMUNICATIE											

Communicatie, website, content, social media, (continu)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
filmpjes (7), fotografie, journalistieke bijdragen en brochures	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Eindrapportage KIBO					x						
6. OVERIG											
• Vergaderingen regiegroep 1x per kwartaal	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	X
• Proces/programma management, coördinatie leerprocessen (doorlopend)	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
• Jaarlijkse tussenrapportages				x				x			

Organisatie

Wing is penvoerder voor de KIBO aanvraag, doet het procesmanagement en levert de leer coördinator.

De **Regiegroep** bestaat uit:

- Initiatiefnemers:
  - Liesbeth Cremers (Vilsteren), coördinatie van activiteiten op het landgoed
  - Constance van Weede (Bingerden), idem
  - Kien van Hövell tot Westerflier (Grootstal), idem
- Adviseurs/ onderzoekers:
  - Kees van Veluw, (WUR docent en onderzoeker Louis Bolk Instituut) : begeleider studenten, adviezen, data en monitoring op bedrijfsniveau, natuurinclusieve landbouw-bodem;
  - Idco Duijnhouwer (expert landgebruik management en business ontwikkeling);
  - Jannemarie de Jonge en Suzan Klein Gebbink (Wing): kennisvragen landgoed- en gebiedsniveau, interactie met (beleids)omgeving, relatie Omgevingswet; programma management en leer-coördinator.

Zie ook de apart toegevoegde CV's.

Kees van Veluw is Kees docent Biologische Veehouderij en Permacultuur aan de Wageningen Universiteit. Hij begeleidt jaarlijks ca 60 studenten in het vak ‘ecological design in permaculture’ en zoekt daar praktijkopdrachten bij. De landgoederen van Soil4U zijn prachtige cases. Daarnaast is Kees Netwerker veehouderij bij het Louis Bolk Instituut in Driebergen en adviseert hij de pachters op de landgoederen.

Idco Duijnhouwer, onafhankelijk adviseur die zijn Kennis (fysisch geografische studieachtergrond met afstudeerrichtingen landgebruik management en landschapsecologie), Kunde (ruim 20 jaar praktische transitie ervaring commerciële functies ICT bedrijfsleven), Vaardigheden (holistische, linkshandige omdenker) en Netwerk actief inzet om een praktische, constructieve bijdrage te kunnen leveren aan de noodzakelijke transitie voor het spoedig realiseren van de UN Global Goals for Sustainable Development.

Jannemarie de Jonge is landschapsarchitect en partner bij adviesbureau Wing. Ze werkt o.a. als strategisch adviseur op nationaal en regionaal niveau in het omgevingsdomein en aan transities rond landbouw, natuur, klimaat en water vraagstukken. Ze was eerder betrokken bij Het Landgoedbedrijf als innovatieve beweging. Als lid van de Mijnraad adviseert ze de minister van EZK over gebruik van de ondergrond.

Suzan Klein Gebbink is boerendochter en afgestudeerd in Wageningen in Voeding en Gezondheid. Ze heeft een sterk netwerk in food, agro, korte ketens. Ze begeleidt onder andere het Gelders Kennisnetwerk Voedsel. In regio Food Valley heeft ze haar sporen verdiend als coördinator voedselbeleid en ze werkt nu aan een programma circulaire economie in agro en food.

Overheden

- Provincie Overijssel, contactpersoon: Jurgen Niemijer. Rol: contacten en netwerken binnen de provincie aanhaken; kennis delen met beleidsnetwerken
- Provincie Gelderland: contactpersoon: Yvonne Geelen. Rol: idem

KIBO: we stellen het op prijs als een lid van de KIBO werkgroep deelneemt aan de regiegroep bijeenkomsten.

Overige betrokkenen

- Wing / backoffice: ruimtelijke planning en ontwerp, organisatorische ondersteuning, beeld/grafisch ontwerp, content management website
- Gemeenten Nijmegen en Heumen, Kandinsy College, Staatsbosbeheer: betrokken bij ontwikkeling Grootstal als duurzame inspiratiekern voor zuidflank Nijmegen
- Liesbeth Sluiters, tekst redactie en journalistiek
- Fransjan de Waard, Wouter van Eck: adviseurs voedselbossen en permacultuur
- Waterschap Vechtstromen: mede financier Landschapsecologische systeemanalyse (LESA) Vilsteren

Stakeholders per landgoed

In fase 1 is per landgoed een stakeholder analyse gemaakt. Deze geven inzicht in personen en organisaties die voor de transitie van belang zijn: de pachters, ondernemers, rentmeesters, gedeputeerden, personen bij gemeenten en waterschappen, gebiedsactoren zoals andere bedrijven, terrein beherende en maatschappelijke organisaties.

3.2 Kennisdoorwerking

Organiseren van het leren

Nadat in fase 1 op de landgoederen en met de pachters een basis is gelegd onder acties voor een vitale bodem, is het van belang om in fase 2 de structuur op te zetten die het continu leren ondersteunt. De meest nabije stakeholders zijn goed betrokken. De overige stakeholders zijn al in beeld gebracht. Via bijeenkomsten aan de keukentafel, per landgoed, en met de omgevingspartijen, wordt dit netwerk verder versterkt. Naast programma management benoemen we ook de rol als 'leer coördinator'. Deze zorgt ervoor dat er een overzichtelijke agenda is van bijeenkomsten als leermomenten, dat inzichten worden vastgelegd en verspreid, dat er overzicht is van de kennisbehoefte en hoe daar in bijeenkomsten invulling aan kan worden gegeven, en dat wordt aangehaakt bij relevante netwerken om kennis mee te delen en af te tappen.

Opschalen, verbinden en communiceren

Ook het leren tussen de landgoederen, het betrekken van nieuwe aanhakers (landgoederen en pachters), de verbinding met andere praktijknetwerken, met beleid en onderzoek krijgt aandacht. Provincie Noord-Brabant heeft zich zeer geïnteresseerd getoond om aan te haken bij Soil4U; we verkennen momenteel de kansen. Naast onze bestaande netwerken in onderzoek en beleid, benutten we graag het KIBO netwerk om dit verder aan te vullen.

Laagdrempelige communicatie uitingen brengen de praktijk inzichten in het netwerk. We werken met korte filmpjes (zie o.a. https://www.youtube.com/watch?v=T16o-NGaBmY&feature=youtu.be) die makkelijk via social media verspreid kunnen worden. Daarnaast geven we voor thema's waar op de verschillende landgoederen goede voorbeelden voor ontwikkeld zijn brochures uit.
Een goed functionerende website is een belangrijk medium om alle informatie bij elkaar te brengen en inzichten te delen. De basis staat, maar heeft nog te weinig exposure. Via half jaarlijkse nieuwsbrieven aan het groeiende netwerk betrekken we geïnteresseerden bij het proces.

Speciale doelgroepen

Behalve andere landgoederen en hun pachters hebben we nog twee speciale doelgroepen:

- **Jongeren**: we willen zoveel als mogelijk de jonge generatie betrekken. In fase 1 hebben al studenten praktijkontwerpen gemaakt voor onderdelen zoals voedselbossen. Op Grootstal is een masterstudent landschapsarchitectuur betrokken bij het ontwerp voor een landgoed-deel op permacultuur basis. Onze nauwe betrokkenheid bij WUR geeft hiervoor makkelijk toegang. We verkennen momenteel samenwerking met HAS Den Bosch bij de lectoraten natuurinclusieve landbouw en location intelligence. Vooral het intelligent gebruik maken van IT bij de transitie is een uitdaging waarvoor we deze generatie hard nodig hebben.
  Een bijzondere samenwerking heeft landgoed Grootstal met het Kandinsky college Nijmegen. Deze 'excellente school' gebruikt het Landgoedlab als leer locatie en uitvalsbasis voor praktijklessen.
- **Lokale overheden / Omgevingswet**: de transitie naar een geïntegreerd ontwerp en beheer van het landelijk gebied past niet zonder meer in het traditionele denken in ruimtelijk en milieu beleid. Met de komst van de Omgevingswet is de verwachting dat beter maatwerk mogelijk is, mits dit bijdraagt aan de publieke doelen. Landgoed Vilsteren heeft hiermee al de nodige ervaring door een bijdrage te leveren aan de pilot Omgevingsvisie Ommen. De inzichten op de landgoederen willen we waar nodig samen ontwikkelen met de gemeenten en nadrukkelijk delen met andere overheden. Een ander thema wat we in gesprek willen brengen zijn gronden in overheidseigendom. Hoe kunnen deze grondposities beter worden benut voor de verduurzaming van de bodem? Zie ook https://www.wur.nl/nl/nieuws/De-overheid-kan-veel-meer-doen-met-haar-grond.html